

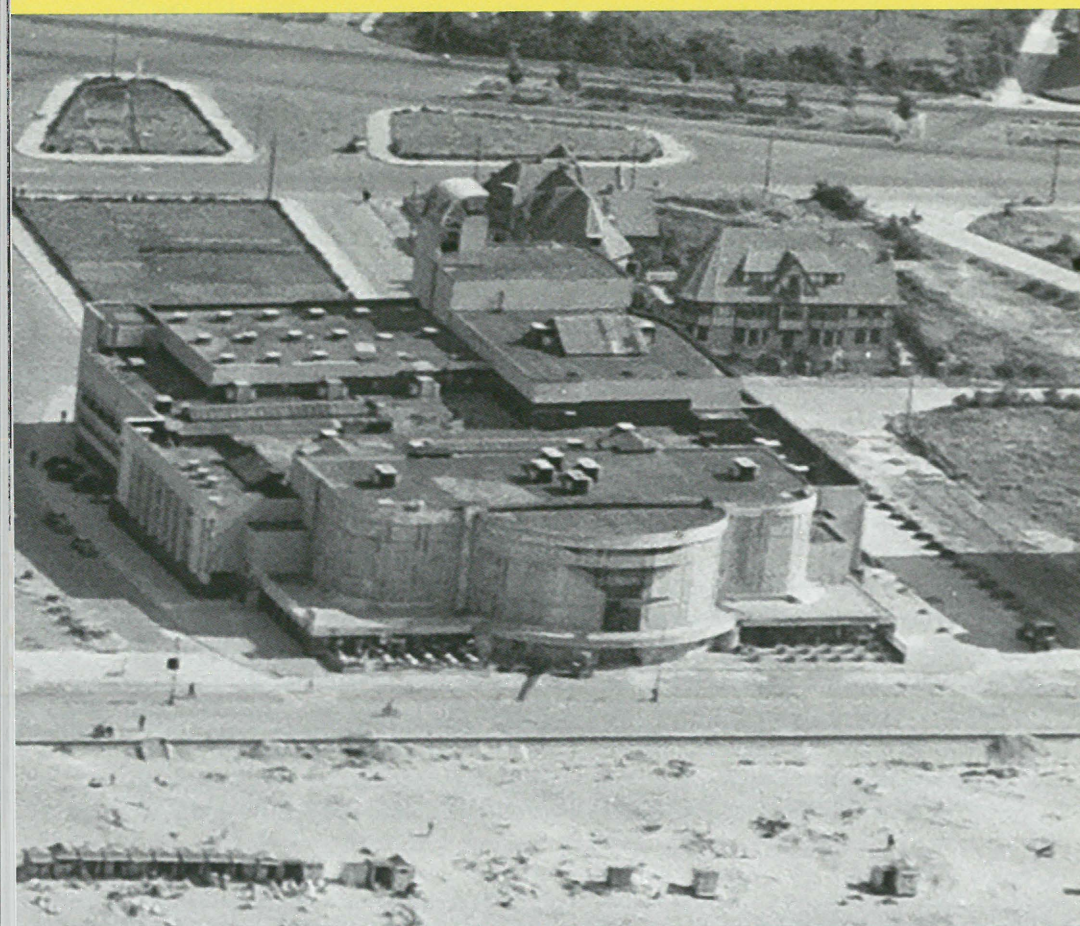

De Kust in 1945

de zomer van de vrijheid

■ WOUTER GHEYLE EN BIRGER STICHELBAUT

4 AUGUSTUS 1945. Het is een zonnige, warme dag aan de Belgische kust. De zomer van de herwonnen vrijheid, die sinds mei een feit is. Op de stranden en de zeedijk, tijdens de oorlog verboden terrein, genieten duizenden badgasten weer van de zon, een zeebriesje, een drankje, een ijsje, het warme zeewater, het zachte zand. Ze zonnen tussen de oorlogsbunkers en de resten van de Atlantikwall, de gigantische Duitse verdediging die liep van Noorwegen tot Spanje. Die dag neemt een Amerikaans legervliegtuig op lage hoogte - niet langer op zijn hoede voor luchtafweer - haarscherpe, bijzonder gedetailleerde luchtfoto's van de hele kuststrook, van Knokke tot De Panne. Het is alsof je zelf in het vliegtuig zit...

Knokke op 4 augustus 1945, met rechts het Zegemeer en het Casino op de zeedijk. Het strand wordt druk bezocht en links zien we paard en kar op het strand, wellicht zijn ze nog strandversperringen aan het ruimen © NARA Washington & UGent

De markante voorgevel van het casino in Knokke werd door de Duitsers vermoed als bunker. Er werd een houten kanon in gemonteerd om vuur van Britse oorlogsbotten aan te trekken én af te leiden van echte batterijen © NARA Washington & UGent

Recent herontdekten Wouter Gheyle en Birger Stichelbaut, archeologen van de Universiteit Gent, de unieke fotoreeks in een Amerikaans archief, in het kader van hun onderzoek naar de archeologische overblijfselen van de Tweede Wereldoorlog. Vandaag, meer dan 75 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, blijven de restanten van de oorlog meer dan ooit over als de laatste getuigen van de oorlog. De archeologische overblijfselen van de oorlog zijn heel divers. Het gaat van diep onder de grond begraven bunkers en loopgraven tot sites die nog subtiel in het landschap bewaard zijn, van dagdagelijkse voorwerpen tot uitzonderlijke archeologische resten die een boeiend verhaal vertellen. Hoewel er in de laatste decennia een enorme vooruitgang geboekt is in het onderzoek naar de archeologie van moderne conflicten, vooral dan van de Eerste Wereldoorlog, valt het niet te ontkennen dat de studie van de materiële resten van de Tweede

Wereldoorlog tot voor kort nog in zijn kinderschoenen stond. De periode was zelden het onderwerp van gericht onderzoek en de resten werden ook niet altijd even goed herkend, of grondig bestudeerd. Toch zijn al op meer dan 140 plaatsen in Vlaanderen resten uit WO2 aangetroffen. Welke inzichten bieden die ons? Waaruit bestaan de archeologische resten van WO2 precies? Wat zijn de specifieke uitdagingen, noden en methodologische invalshoeken van deze moderne conflictarcheologie?

Om deze vragen op te lossen, voerden Wouter en Birger voor het agentschap Onroerend Erfgoed een archeologisch syntheseonderzoek uit over de Tweede Wereldoorlog in Vlaanderen. Dat gebeurde in samenwerking met archeologen van Ruben Willaert nv, Acke & Bracke bvba en De Logi & Hoorne Archeologie, samen met Cynrik De Decker. Dat project baseert zich op een overzicht van alle onderzoeken die tot nu toe op WO2

uitgevoerd zijn. Specialisten werken enkele specifieke thema's verder uit, zoals de archeologie van vliegvelden en vliegtuigcrashes, en de restanten van de zwaar uitgewerkte en over de hele kuststreek verspreide resten van de Duitse Atlantikwall. De onderzoekers koppelen de informatie uit de archeologische opgravingen aan gegevens uit twee niet-invasieve onderzoeksmethodes: de analyse van lidar-hoogtemodellen om de bovengrondse bewaring van WO2-sites te gaan bekijken, en de studie van historische luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog zelf, die tonen wat er tijdens de oorlog allemaal aanwezig was – en wat daarvan nu al verdwenen is.

Amerikaanse verkenningen

Het is in die context dat opeens de Belgische kust uit 1945 voor de ogen voorbijkwam... In februari en december 2019 reisden Wouter en Birger enkele weken naar de Verenigde Staten om in de

Het centrum van Oostende met links de locatie van het afgebroken Casino Kursaal en daarachter het Leopoldpark, en rechts de Venetiaanse Gaanderijen en de Torhoutsesteenweg
© NARA Washington & UGent

Hier zien we de impressionante geschutsbunkers en observatie- en vuurleidingsbunker van kustbatterij MKB Kursaal. Slechts de contouren van enkele muurresten herinneren aan het casino-kursaal dat in 1942-1943 op deze plek werd afgebroken. Dat maakte toen plaats voor de kustbatterij. Boven op het platte dak bevond zich de afstandsmeter van de vuurleidingsbunker. Op de dijk zijn nog drie betonnen kazematten voor geschut te zien. De vierde werd tot ontploffing gebracht. Alleen een krater met puin blijft over © NARA Washington & UGent

De locatie van het vroegere casino met op de voorgrond het puin van de ontplofte bunker, en daarachter één van de overgebleven geschutsbunkers met opgeschilderde ramen en deuren als camouflage
© Atlantikwall Museum Raversyde

Amerikaanse nationale archieven op zoek te gaan naar luchtfoto's van Vlaanderen uit de Tweede Wereldoorlog. Ze troffen er zowel Amerikaans als Duitse foto's aan die daar beland zijn door het veroveren van Duitse archieven bij de terugtrekking en de bevrijding in 1944-1945. In die archieven bevinden zich enkele miljoenen Amerikaanse luchtfoto's uit die periode, die het strijdtoneel wereldwijd bedekken. Ze worden op filmrollen in metalen containers bewaard in een ondergrondse opslagfaciliteit in Kansas.

Op aanvraag worden die filmrollen naar Washington DC overgevlogen waar je ze enkele dagen later kan raadplegen. Op een speciale lichttafel, waar de tientallen meters lange filmrollen, zo'n dertig centimeter breed, voorzichtig afgerold worden, kan je de negatieven één voor één bekijken. In enkele weken archiefonderzoek flitsen zo letterlijk tienduizenden negatieven voorbij. Tijdens het digitaliseren van die luchtfoto's kwam een zeer bijzondere reeks van foto's aan het licht. De foto's sprongen meteen in het oog en trokken de aandacht:

dit was iets speciaals. Een Amerikaanse verkenningmissie maakte de reeks op 4 augustus 1945. Tijdens een 100 km lange vlucht tussen Zeeland en het noorden van Frankrijk werden meer dan 240 foto's genomen, het grootste deel langs de Belgische kustlijn. Vanop zeer lage hoogte kwam de volledige kustlijn in beeld. Het unieke is dat het niet gaat om één foto, maar dat het ene na het andere beeld zich opvolgt, zonder ook maar één meter kustlijn over te slaan. En de foto's werden schuin genomen, vanuit zee met zicht op de branding, het strand,

Vanuit een positie in het achterland verhuisde kustbatterij HKB Groenendijk-Plage in 1943 naar deze plek aan de duinen. Er bevonden zich zes betonnen beddingen voor openluchtgeschut. Tijdens de bevrijding werd de batterij tussen 9 en 12 september 1944 aangevallen door Canadese troepen © NARA Washington & UGent

de duinen en badsteden, en het achterland. Het zorgt voor een heel herkenbaar perspectief. Ze zijn van zeer hoge kwaliteit en haarscherp. De opnamedatum in 1945 lijkt op het eerste gezicht opmerkelijk, maar tijdens de Tweede Wereldoorlog zagen de Amerikanen zich geconfronteerd met gebrekkig kaartmateriaal van Europa. Meteen na het einde van de oorlog zetten ze daarom een operatie op gang: Operatie Casey Jones. De bedoeling was om in enkele maanden tijd volledig West-Europa te fotograferen en zo, in het geval van een nieuwe oorlog, betere kaarten te hebben. Dat was een ongeziene logistieke verwezenlijking. Vanaf het vliegveld van Sint-Truiden stegen in de zomer van 1945 omgebouwde bommenwerpers op om België en de buurlanden, en dus ook de kustlijn, te fotograferen. Doordat de oorlog achter de rug was kon het vliegtuig in alle veiligheid heel laag en vlakbij de kustlijn vliegen. En net dat maakt die fotoreeks zo uniek. De reeks foto's brengt in één momentopname een uniek tijdsbeeld, een panorama van de Belgische kust in die zomer van 1945. Dat is een kantelmoment in de geschiedenis van de kust. Het is de eerste zomer na de Tweede Wereldoorlog. We

zien op die foto's een heel bevreemdend beeld van het kusttoerisme dat met mondjesmaat opnieuw tot leven komt. Er zijn terrasjes te zien, mensen flaneren op de zeedijk, er zijn zonnekloppers op het strand, en we zien honderden zandkastelen. Tegelijk zijn er de nog overal zichtbare sporen van de oorlog. Zo is het landschap bezaaid met wat nog rest van Hitlers reusachtige Atlantikwall en is er uitvoerige oorlogsschade te zien in de steden.

Een tentoonstelling, fotopanorama, en boek

In 2020 kreeg het publiek enkele van deze foto's een eerste keer te zien tijdens de tentoonstelling 'Atlantikwall in vogelvlucht, de archeologie van de Tweede Wereldoorlog' in Raversyde. Het kaderde in het syntheseonderzoek en toonde een aantal voorlopige resultaten met een focus op de kuststreek. Als extra bij deze tentoonstelling verscheen op de buitenmuur van het Museum Atlantikwall het volledige panorama, 75 meter lang. Het blijft er permanent te bezichtigen en dagelijks houden er tientallen geïnteresseerde bezoekers, wandelaars en fietsers halt. Sinds de eerste week

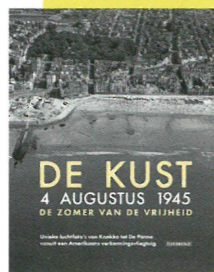
van de tentoonstelling resulteerde het in een niet aflatende stroom aan vragen om meer informatie rond de beelden en vooral het beschikbaar maken van deze unieke dataset. Het boek 'De Kust – 4 Augustus 1945. De zomer van de vrijheid' komt aan die vraag tegemoet en is voor honderd procent gewijd aan het kustpanorama. Er zijn inleidende hoofdstukken over enerzijds de militaire geschiedenis van de Atlantikwall, de historische luchtfotografie, en het militaire landschap dat zo prominent aanwezig is op de luchtfoto's. Anderzijds is er ook een prachtig hoofdstuk over het kusttoerisme in al zijn facetten. In het boek staan 83 luchtfoto's op groot formaat (circa 40 x 60 cm) die de volledige kustlijn tonen tussen Knokke en De Panne, in vijftig lopende meter. De foto's tonen zoveel bijzonderheden, opmerkelijke en leuke details, militaire constructies, schitterende gebouwen en kusterfgoed dat ze extra aandacht verdienen. Ruim 800 hotspots of annotaties vestigen de aandacht van de lezer op heel specifieke zaken die op de foto's te zien zijn en waarmee waarin je als lezer het kustlandschap ontdekt vanuit een bijzonder luchtperspectief. Kort samengevat vormt het boek een

tijsdocument waar ieder met zijn eigen bril naar kan kijken. Archeologen en geïnteresseerden in de Atlantikwall zien de Duitse fortificaties aan de kustlijn met ontelbare strandobstakels, honderden betonnen bunkers en loopgraven. Voor het eerst zien we de uitgestrektheid van de Atlantikwall in België. De kustbewoners en de mensen met een tweede verblijf kunnen kijken naar hun eigen plekje aan de kust en kunnen het op die manier in een historisch perspectief plaatsen. Natuurliefhebbers zullen zich vergapen aan de uitgestrekte duinen en de ongerepte kustlijn. De architectuurminnaars zien de Belgische kust in één van haar glorieperiodes, met ontelbare villa's en prachtige hotels. Zo zal iedereen zijn eigen verhaal kunnen maken met deze heel bijzondere fotoreeks.

In 2021 werd één van de opstellingen van kustbatterij HKB Groenendijk-Plage aangesneden tijdens een archeologisch onderzoek dat als doel had de bewaringstoestand te onderzoeken. De opstelling bleek tot op een dieper niveau te zijn bewaard dan verwacht
© Raph De Brant

Het unieke panorama van de Belgische kust is nog steeds te bezichtigen in het Atlantikwall Museum in Raversijde
© Birger Stichelbaut

'De Kust, 4 augustus 1945. De zomer van de vrijheid. Unieke luchtfoto's van Knokke tot De Panne vanuit een Amerikaans verkenningsvliegtuig' van Birger Stichelbaut, Wouter Gheyle, Jeroen Cornilly en Mathieu de Meyer. Hardcover, 264 blz, 38 x 30 cm, 200 afbeeldingen, waarvan 83 panoramafoto's op dubbele pagina, verkrijgbaar online of in de boekhandel. Een tweede druk verschijnt dit najaar.

Het kustpanorama is ook in openlucht te bezichtigen aan de buitenmuur van het Atlantikwall-museum van Raversijde, langs de Duinenstraat (openbare weg). Provinciedomein Raversijde, Nieuwpoortsesteenweg 636, B-8400 Oostende

Watersnood en erfgoed

Wat kan er nog gered worden?

Foto's uit het archief van Trooz bedekt met een laag modder
© Kris Van Den Berge, Object Care bv

CHARLOTTE SABAUX

De regen en daaropvolgende watersnood van juli hebben een belangrijke impact gehad in het zuiden en oosten van België. Eerst en vooral is er natuurlijk het ongelofelijk menselijk (en dierlijk) leed, maar ook het archeologisch erfgoed van Wallonië kreeg het zwaar te verduren door de overstromingen. Veel locaties zoals historische huizen, musea, kastelen, kerken, maar ook archieven en particuliere of openbare bibliotheken zijn ernstig beschadigd.

Het museum La Boverie in Luik is geëvacueerd en de depots van het Musée des Beaux-Arts en het Musée archéologique van Verviers zijn ondergelopen. Het ergst getroffen was het Waalse archeologische conservatie- en studiecentrum. Tienduizenden voorwerpen die geïnventariseerd, verpakt en opgeslagen waren, afkomstig van decennia aan archeologische opgravingen in Wallonië zijn beschadigd. Het gaat om verschillende materiaalsoorten waaronder metaal, organische resten, aardewerk en botresten. De situatie is zorgwekkend en de musea ondernemen met spoed actie om de voorwerpen opnieuw te conserveren. Zo moeten de medewerkers de voorwerpen drogen, voorkomen dat de metalen voorwerpen roesten en moeten ze de labels herschrijven voor deze vervagen en loslaten en de informatie over de in-

houd van de verpakkingen verloren gaat. Het is een enorme klus. Het Blauwe Schild zet zich in om de redding van cultuurgooierden in de getroffen locaties te ondersteunen. Het Belgische Blauwe Schildcomité, opgericht in 2000, zet zich in om cultureel erfgoed te beschermen in geval van gewapend conflict, natuurrampen (overstromingen, zware stormen, aardbevingen, ...) of van andere rampen zoals ontploffingen, brand, wateroverlast, vandalisme of nucleaire ongelukken. Het crisiscomité is samengesteld met experts van verschillende erfgoedinstellingen, culturele besturen, verenigingen en niet-gouvernementele organisaties. Ook de Koning Boudewijnstichting steunt de collectieve reddingsactie door een crowdfunding op te zetten ten voordele van het getroffen erfgoed.

Het zal vele maanden duren om de omvang van de schade volledig in te schatten. Door het enorme werkvolume zijn vrijwilligers meer dan welkom. Voornamelijk mensen met specifieke kennis worden gezocht, zoals archivariissen, bouwkundig ingenieurs, historici,... Maar iedereen met een hart voor erfgoed kan helpen. Op de website van Het Blauwe Schild kan iedereen die wil helpen of zijn of haar expertise wil aanbieden een vragenlijst invullen.